

Telesphorus, in epist. decretali, et habetur in c. *Nocte sancta*, de Consecr., d. 1, et apud Burchardum, lib. 3 Decreti, c. 63; Ambros., in Hymno qui in Ecclesia Mediolanensi sic canitur:

Jam surgit hora tertia,
Qua Christus ascendit crucem;

et Cyrillus Hierosol., cat. 13: *Crucifixus* (inquit) *hora tertia*; Hieronymus, in Marcum (si tamen ipse est auctor), qui etiam id confirmat. Postquam enim Christus cruci affixus est, illud debatur a prætereuntibus, qui capita movebant, quod non potuit accidere post horam sextam, quando tenebræ terram suffuderant; ergo oportuit antea, scilicet hora tertia, fuisse crucifixum. Alii vero dixerunt fuisse crucifixum hora sexta, ut Clemens, lib. 5 Constit., c. 13, alias 16, et lib. 4, c. 34, alias 40; Ignatius, ep. 2 ad Trallianos; Cyprian., lib. de Orat. Dominica; Isidorus, l. 1 de Eccl. officiis, c. 19; Athanas., l. de Virg.: *Sexta hora* (inquit) *celebrato preces cum psalmis, quoniam hac hora Filius Dei sublatus est in cruce*. Quæ diversitas inter Sanctos Patres, quamvis rei difficultatem augeat, tamen aperte ostendit eos ita legisse codices Evangeliorum, sicut nos legimus.

3. Adde præterea, sine fundamento dici hunc errorem accidisse propter similitudinem, et facilem mutationem signorum numeralium, tum quia neque inter ea signa est tanta similitudo ut facile mutari potuerint; tum etiam quia non constat eas voces scriptas fuisse signis numeralibus, et non potius propriis litteris ac vocibus, ut nunc in græcis codicibus habentur. Sit ergo certum, contextum Evangeliorum non esse mutandum nec corrigendum. Quo posito, duo videnda sunt: primum, quomodo res ipsa se habeat; deinde vero quomodo Evangelistæ sint in concordiam redigendi.

4. *Hora sexta in meridie crucifixus est Christus*. — Dicendum est igitur Christum Dominum fuisse crucifixum in meridie, vel prope, seu (quod idem est) hora sexta diei, vel circa illam. Hanc conclusionem imprimis probat textus Joannis, cujus veritas nulla alia ratione potest defendi aut consistere, ut videbimus. Secundo, eandem conclusionem probant testimonia Patrum supra allata, et communis sensus ac traditio Ecclesiæ, quæ habet, Christum ante mortem tribus horis in cruce pendisse; constat autem mortuum esse hora nona, unde fit crucifixum esse in sexta. Ter-

tio, id potest explicari ex discursu passionis Christi. Referunt enim Evangelistæ, Judæos summo mane, id est, prima hora illius diei concilium iniisse, atque in illud Christum adduxisse, eumque iterum examinasse, an esset Christus; ac postea detulisse eum ligatum ad Pilatum, ubi primum facta est accusatio Judæorum, et variæ interrogationes ac responsiones inter eos et Pilatum, et inter Pilatum et Christum, quæ omnia si recte pensentur, plus quam primam diei horam integram requirunt. Deinde missus est Christus ad Herodem, apud quem iterum accusatur ab Scribis, et illuditur ab Herode cum exercitu, et veste alba induitur, et ad Pilatum remittitur; in quibus necesse fuit aliam horam, scilicet secundam diei, consumi. Postea instruitur nova accusatio, et examinatio causæ apud Pilatum, varii sermones, et colloquia ultro citroque miscentur, daturque Judæis optio, utrum vellent liberari Barabbamne an Christum, et principes persuaserunt populo ut peterent Barabbam, et tunc primum aperte clamaverunt de Christo: *Crucifigatur*. Atque ita in Officio de cruce Christi, a Pio V probato, sic dicitur:

Crucifige clamitant hora tertiarum.

Circumferuntur etiam versiculi quidam de Horis ecclesiasticis, ab omnibus recepti, in hunc modum:

Prima replet sputis, causam dat tertia mortis.

Hæc ergo omnia in tertia hora facta sunt, et vel tota vel magna pars ejus in his elapsa est.

5. Post illam vero acclamationem Judæorum, Christus Dominus flagellatus est, et postea iterum ductus a cohorte in prætorium, et exutus propriis vestibus, et chlamyde cocinea circumdatus, et spinis coronatus, et a militibus variis modis illusus. Quæ certe omnia non potuerunt breviori tempore quam tota hora quarta expedire. Postea a Pilato populis ostenditur, quando Judæi iterum clamaverunt: *Tolle, tolle, crucifige eum*, et illud: *Secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit*. Quo audito, Pilatus magis timuit, atque iterum Christum secum introduxit, longumque cum illo sermonem habuit, rediitque post ad populum, cupiens liberare eum, et post nonnullas interrogationes ac responsiones, tandem sententiam mortis in eum tulit hora quasi sexta (ut Joann. dixit); quia si rerum series spectetur, necesse est

ut minimum horam quintam tunc fuisse tractatam, vel instasse finem ejus. Deinde susceperunt Jesum, et iterum illuserunt, et exuerunt chlamyde, et propriis vestibus induerunt, atque in Calvariæ locum adduxerunt, angariaveruntque in via Simonem Cyrenensem, et Christus orationem habuit ad mulieres; quæ omnia iter retardabant. Ac tandem perventum est ad locum Calvariæ, ubi prius obtulerunt ei myrrhatum vinum, quod est signum, aliquantulum quiescisse priusquam eum crucifigerent. Non potuit ergo in his omnibus non insumi alia integra hora; ergo non potuit Christus ante sextam horam; vel prope illam crucifigi. Nam quæ acta legimus illo die, non potuerunt paucioribus quam sex horis absolvi omnia.

6. *Testimonii Marci 15 de hora crucifixionis Christi prima expositio*. — Superest ergo ut secundo loco concordiam Evangeliorum exponamus. In quo primo occurrit difficilis locus Marci supra citatus. In cujus expositione plurimum laboravit Augustinus, lib. 3 de Consens. Evangel., c. 13, et tract. 117 in Joann., et in lib. 65 Quæst., q. 15, et in lib. Quæst. Novi et Veteris Testam., q. 65, et sup. Psalm. 63, circa illud: *Evacuerunt ut gladium linguas suas*, qui duas excogitavit expositiones. Prima est, ut locus Marci ad litteram intelligatur (ut sonat), scilicet, Christum vere fuisse cruci affixum hora diei tertia; locum autem Joannis non esse intelligendum de sexta hora diei, sed de hora sexta parasceves Paschæ, quoniam Joannes ita inquit: *Erat autem parasceve Paschæ hora quasi sexta*; per Pascha autem putat esse intelligendum ipsum Christum, seu immolationem ejus in cruce, quæ præparari (inquit) incepit hora nona noctis, a cujus initio computando usque ad tertiam horam diei, sex præterlabuntur horæ. Erat ergo hora sexta non diei, sed præparationis veri Paschæ. Hæc vero expositio nec ipsi Augustino admodum placet, nec probari ullo modo potest. Primo, quia quod de textu Marci dicitur, juxta dicta non potest consistere. Ostensum enim est Christum non potuisse crucifigi hora tertia diei, computando durationem horarum ut nos computamus, et sumendo earum initium a principio diei. Secundo, quia expositio Joannis est nimis violenta et metaphorica, tum quia nomen Paschæ in propria significatione id non significat, neque Evangelistæ unquam eo sensu utuntur ea voce; tum etiam quia modus ille computandi et numerandi horas nunquam est usi-

tatus; tum denique quia gratis dicitur præparationem mortis Christi incepisse ab hora nona noctis. Nam si aliquod initium ejus assignari potest, non potest esse aliud nisi comprehensio Christi, quæ non incepit hora nona noctis, neque multo post illam (ut quidam scribunt), sed potius multo ante illam, quia hora nona noctis juxta hanc computationem, est tertia post dimidiam noctem, juxta nostram computationem. Quia ab hora nona usque ad diem tantum supersunt tres horæ nostræ, ut Augustinus etiam supponit; ostendimus autem supra, Christum ante mediam noctem fuisse comprehensum.

7. *Secunda expositio*. — Secunda expositio Augustini est, Joannem esse intelligendum ad litteram, ut sonat; Marcum vero locutum fuisse de crucifixione, non quando re ipsa facta est in monte Calvariæ, sed quando facta est a Judæis, quantum in illis fuit, quando, scilicet, clamaverunt: *Crucifige, crucifige eum*. Quod factum esse hora tertia supra declaratum est ac probatum. Hanc expositionem sequitur Innocent., lib. 5 de Myster. missæ, c. 9; et D. Thomas supra, utramque expositionem Augustini referens, huic magis adhærere videtur; sicut et Beda in Joann., et clarior in Marcum; ubi Theophil. eandem referens expositionem non improbat. Nihilominus tamen probari nullo modo potest. Primo, quia propter solam petitionem aut acclamationem Judæorum non potest proprie ac vere dici, Judæos crucifixisse Christum hora tertia, alioqui etiam dici posset, eum interfecisse summo mane, quando in suo concilio sententiam tulerunt, dicentes: *Reus est mortis*. Imo idem dici posset in feria quarta, quando eandem sententiam in alio concilio dixerunt. Eo vel maxime quod decretum vel petitio Judæorum non erat causa efficax nec sufficiens crucifixionis Christi, donec Pilatus sententiam diceret; ergo non solum proprie, verum etiam neque in impropria et metaphorica significatione dici potest Christum crucifixum hora tertia propter solam petitionem Judæorum, cum nondum Pilatus protulisset sententiam, usque ad horam saltem quintam, ut visum est. Responderi potest, quamvis Pilatus non protulerit sententiam hora tertia, sedens pro tribunali et auctoritate judiciaria, tamen tunc incepisse ostendere Judæis voluntatem consentiendi petitioni eorum; cujus signum est, quia statim præcepit eum flagellari, quæ erat veluti dispositio quædam ad crucifixionem, juxta legem Romanorum (ut in superioribus

tractatum est); ergo ex tunc habuit animum illum crucifigendi, si non posset aliter satisfacere Judæis. Propter quam fortasse causam Clemens et Ignatius, locis paulo ante citatis, dicunt hora tertia sententiam mortis latam esse in Christum. Et Athanasius, dicto libro de Virgin., dicit hora tertia adductum esse lignum crucis. Sed hæc imprimis incerta sunt. Nam potius (quantum ex Evangelio conjici potest) Pilatus erat eo tempore anceps et dubius, cupiebatque eripere Jesum a morte, atque eo animo illum verberari jussit. Deinde, ut ea omnia concedamus, non satis sunt ad explicandum textum Marci, qui aperte loquitur de reali crucifixione in executione ipsa, non vero de animi deliberatione, nisi magnam vim et æquivocationem tam littera patiat, quam ipsa series historicæ narrationis, quæ sic habet: *Crucifigentes eum, dividerunt sibi vestimenta ejus, quis quid tolleret; erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum.* Utrobique ergo de eadem crucifixione sermo est. Præterea in utroque loco evidenter loquitur Marcus de militibus, de quibus sermo est ab illis verbis: *Militibus autem duxerunt eum, etc.*; et de illis dicitur: *Percutiebant eum, illudebant ei, dabant ei bibere myrrhatum vinum, dividerunt vestimenta ejus, crucifixerunt eum; et postea: Et cum eo crucifixerunt duos latrones.* Non est ergo sermo de Judæis lingua crucifigentibus, nec de Pilato, animo vel sententia sed de militibus, manibus, clavisque Christum in cruce figentibus.

8. Tertia ergo expositio est, verba illa: *Erat autem hora tertia*, non esse conjungenda cum sequentibus: *Et crucifixerunt eum*; sed simpliciter, præcise ac per se sumenda, referendaque ad tempus illud in quo cœpit Salvator pati a militibus Pilati. Ita Euthym., c. 47 in Marc. Quæ expositio placuit Catharino, l. 2 in Cajet. Sed vix potest etiam mente concipi. Quomodo enim possunt efficere sensum verba illa interposita, quæ nec cum antecedentibus nec consequentibus connectuntur? Aut quo fundamento dici potest illa hora tertia referri ad hanc vel illam actionem vel passionem, si nihil dicitur factum in illa, sed solum quod erat hora tertia? Imo nec divinari potest quæ, vel quando fuerit hæc hora tertia. Adde falsum esse quod dicit Euthym., Christum cœpisse pati a militibus Pilati hora tertia. Nam si loquatur de initio post sententiam latam, constat ex Joanne fuisse hora quasi sexta. Si vero loquatur de initio passionis absolute, et ante sententiam, constat fuisse

multo ante horam tertiam, scilicet nocte præcedenti, vel summo mane, si sermo sit de iis quæ Christus passus est, postquam ductus est ad Pilati prætorium.

9. *Quarta expositio.* — Quarta expositio, quam solum invenio apud Marcellum, lib. de Horis canon., c. 23, est, illud: *Et crucifixerunt eum*, non esse solum copulative interpretandum, sed in vi adverbii tempus significantis, ita ut sit sensus: *Erat autem hora tertia*, non diei, sed ex quo crucifixerunt eum, ita ut illis verbis significaverit Marcus tribus horis Christum in cruce pependisse vivum, dum milites dividebant vestimenta ejus, illudebantque ei, ac latrones crucifigebant. Sed hæc expositio auget potius difficultatem quam explicet. Primo enim violenta est interpretatio illius copulativæ, et præter omnem usum, tam proprium quam metaphoricum; deinde illa, quæ Marcus ibi, et in sequentibus verbis narrat esse facta, ante sextam horam gesta sunt. Nam post illa omnia dicit: *Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt*; si ergo jam tunc Christus pependerat in cruce tribus horis, necesse est ut hora tertia diei fuerit crucifixus; incidimus ergo in eandem difficultatem.

10. *Quinta expositio communis.* — Quinta ergo, et communis ac vulgaris expositio est qua utuntur Nic. Lyran., Dion. Carthus., Gagneus, et alii recentiores Evangelii expositores infra citandi; et Magist., histor. Evangelii, c. 166; citatur Durand., in Ration. Div. offic., lib. 5, c. 1; sed hic potius sequitur August. Ait ergo hæc opinio, Evangelistas de eadem re atque de eodem tempore esse locutos, quamvis, sub diversis rationibus seu habitudinibus, diversis item nominibus usi fuerint. Ad quod explicandum, advertendum est primo, quando de tempore alicujus actionis loquimur, interdum solere nominari tempus quod inchoatum est seu actu fluit, quod dicitur *tempus currens*; interdum vero quod immediate ante præcessit, et jam est exactum, seu quod immediate subsequitur, quando proxime distat; et uterque modus est proprius, vulgaris et usitatus. Sic enim quidquid fit post horam tertiam expletam, ante inchoatam quintam, potest dici fieri hora quarta, etiamsi fiat in principio vel fine illius; potest etiam dici fieri hora tertia, quia, scilicet, ante expletam quartam factum est. Quod maxime tunc habet usus, quando initio quartæ horæ aliquid factum est. Et eadem ratione, si res fiat prope initium quintæ horæ, dici po-

test facta hora quinta; et præsertim si addatur particula dominuens, quasi hora quinta.

11. *Modi computandi horas diei varii.* — Secundo est observandum, horas diei ac noctis variis rationibus dividi posse ac numerari; primo, a media nocte ad meridiem, et a meridie ad mediam noctem, astronomica numeratione, de qua constat non fuisse locutos Evangelistas. Constat enim ex dictis, juxta hanc numerationem crucifixum esse Christum fere hora duodecima diei, cum esset tempus æquinoctii, et sex horæ diei jam transiissent. Secundo, numerando horas ab occasu ad occasum solis, sicut Itali numerant, et hoc etiam modo constat non fuisse locutos Evangelistas, quia juxta eam rationem crucifixus est Christus hora decima octava. Tertio, incipiendo numerationem horarum ab ortu solis, et sigillatim numerando omnes horas, primam, secundam, tertiam, etc.; et hoc modo intellexerunt Evangelistas scriptores omnes qui opiniones priores secuti sunt; tamen hoc modo non possunt in concordiam redigi, si de eadem re loquuntur, ut vere loquuntur; quia hora tertia nullo ex supra dictis modis dici potest quasi sexta, cum longe ab illa distet. Superest ergo quartus modus, qui olim fuit in usu apud Judæos, qui tam diem quam noctem in quatuor vigilias seu partes dividebant, singulis tres horas assignantes. Ita tradunt multi gravesque auctores statim referendi; in modo autem explicandi hanc divisionem non concordant.

12. Quidam ergo dicunt, primam illarum partium vocatam esse primam, et durasse per tres primas horas diei, ab ortu solis numerando, et sic consequenter de reliquis; nam secundam illarum, quæ tres subsequentes horas complectebatur, vocabant tertiam, aliam sextam, aliam nonam. Quo supposito, est facilis expositio. Nam Christus Dominus crucifigi potuit ante inchoatam horam sextam, id est, paulo ante meridiem, quando adhuc currebat hora tertia, id est, secunda pars diei; et ita potuit recte Marcus dicere crucifixum esse hora tertia. Quia vero illa hora tertia jam ad exitum tendebat, et hora sexta proxime atque immediate instabat, ideo recte potuit dicere Joannes: *Erat hora quasi sexta.* Et hanc expositionem sequuntur recentiores; Jans., in Concor., c. 143, et alii, quos Marcel. refert.

13. *Objectio.* — Sed objici solet contra hanc sententiam. Quia hic divisionis modus videtur gratis et sine fundamento confictus, præser-

tim cum in Evangelio legamus, Joan. 11: *Nonne duodecim horæ sunt diei?* ubi constat Judæos solitos esse numerare non tantum prædictas quatuor partes diei, sed duodecim horas, tertio modo supra explicato. Unde Joann. 1 legimus: *Erat autem hora quasi decima;* et Joann. 4: *Hæc hora septima reliquit eum febris;* et Matth. 20: *Circa undecimam horam exiit.* Et confirmatur, quia, licet admitteremus divisionem illam diei in quatuor partes, gratis diceretur secundam partem vocatam esse tertiam horam, et tertiam sextam, et quartam nonam, sed primam, secundam, tertiam, et quartam partem. Primo quidem, quia nomen *hora*, nunquam in Scriptura significat nisi duodecimam diei partem, ut patet ex locis allegatis, sicut quatuor partes, in quas nox dividebatur, non dicebantur quatuor horæ, nec tertia, sexta, etc., sed prima vigilia, secunda vigilia, etc. Deinde, quia si prima ex his partibus dicta est prima, vel ex ordine ad alias partes, vel quia in prima hora incepit, cur secunda pars non est etiam vel secunda hora appellata, ex ordine ad alias partes, vel certe quarta hora, ex sui initio, quia, scilicet, hora quarta incipiebat? et eadem interrogatio fieri potest de tertia et quarta parte. Nec refert si quis fortasse dicat, divisionem hanc diei in quatuor partes fundamentum habere in antiquis Patribus, ut videre licet in Tertulliano, l. de Jejunio, c. 40; et Cypr., l. de Orat. Domin., juxta finem; Chrys., hom. 57 ad Populum; et Isid., l. de Officiis Eccles., c. 19, qui tractantes de horis canonicis, seu de temporibus diei olim solemniter ad orationem deputatis, dicunt divisum fuisse diem in hujusmodi horas, et insinuant traditionem esse antiquissimam, et a tempore Judæorum servatam. Quod etiam colligi potest ex illo Act. 11: *Petrus et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam;* et c. 10: *Ascendit Petrus in superiora, ut oraret, circa horam sextam;* et infra: *Orans eram hora nona in domo mea.* Hæc (inquam) responsio non satisfacit, quia in citatis Patribus nunquam reperimus tertiam, sextam aut nonam, plures diei horas amplecti, sed solum singulas istarum horarum diei in ordine ad res divinas, et officium orationis fuisse solemniores; neque ex Scripturæ locis citatis videtur aliud posse colligi. Illud etiam difficultatem auget, quod neque in Scriptura, neque in citatis Patribus fit ulla mentio primæ horæ, sed tantum numerant tertiam, sextam et nonam, et interdum addunt vespe-

ram, de qua etiam sæpe fit mentio in sacris litteris. Unde novum quoque sumitur argumentum contra prædictam divisionem dicto modo expositam. Quia si nona hora comprehendit decimam, undecimam et duodecimam horam diei usque ad occasum solis, nullum diei tempus relinquatur quod nomine vespere significetur, nisi fortasse crepusculum noctis; aut certe sequitur nonam et vesperam coincidere; neutrum autem consonat, tam iis quæ supra dicta sunt de vespera, quam consuetudini ecclesiasticæ, quæ in horis canonicis hæc tempora sub hisce nominibus distinguit.

14. Propter hæc alii, licet admittant illam divisionem diei in quatuor partes, multo aliter dictas voces explicant. Dicunt enim tertiam significare eam partem quæ durat per tres primas horas diei, et ad tertiam terminatur; sextam autem vocari secundam partem, quæ fluit usque ad finem sextæ horæ; nonam vero simili proportionem partem tertiam diei nuncupari, quæ in fine horæ nonæ absolvitur; quartam autem partem diei, quæ decimam, undecimam, et duodecimam horam diei complectitur, vesperarum nomine appellari. Ita docent Calixtus Placent., enar. 46 super Evangelia quadrag., serm. de Resurr. Domini; et Sylvest., in Rosa aurea, in ser. diei Parasceves, art. 3, et in Summa, verbo *Jejunium*, q. 4; Marcel., dicto lib. de Horis Canonicis, c. 21. Juxta quam explicationem expediuntur facillime omnes dubitationes supra positæ. Quia unaquæque pars nomen accepit ab ultima hora in qua terminatur. Unde quarta pars ab aliquibus vocatur etiam duodecima, sed recte quoque vocatur *vespera*, quia vergit ad occasum solis. Hoc etiam modo assignatur fundamentum hujus divisionis satis probabile. Sumpta enim est ex quatuor illis solemnioribus horis ad orationem vel ad res sacras destinatis; et licet illæ voces *tertia*, *sexta*, et *nona*, proprie significant speciales illas horas quæ hisce numeris notantur, tamen facile extendi potuerunt ad significandum totum illud tempus quod in illis horis terminatur, vel quia per orationem, quæ singulis illis horis fit, satisfit toti illi tempori; vel quia orationes illis horis assignatæ toto illo tempore fieri poterant; aut certe (quod in idem redit) descriptio diurni temporis per illas horas tanquam per notiores et celebriores sæpe fiebat, intermediis omissis, et quæ in his horis intermediis fiebant, dicebantur fieri in altera ex prædictis horis extremis, fortasse in ea quæ minus distabat. Supposita

ergo hac explicatione hujus divisionis diei in quatuor partes, conciliantur prædicta loca hoc modo: Christum crucifixum esse tempore intermedio inter tertiam et sextam horam, et ideo denominari potuisse ab utroque extremo.

15. Et hæc interpretatio est quidem probabilis, sed non minores difficultates patitur quam præcedens. Primo quidem, quia si prima pars diei tribus primis horis concludebatur, difficile creditu est, proprie ac vere dici potuisse factum esse hora tertia, id quod post horam integram vel fortasse duas gestum est. Vel e contrario, si secunda pars diei sub sexta concludebatur, non erat cur Joannes adderet *hora quasi sexta*, sed simpliciter dicendum esset *hora sexta*. Secundo (quod me magis movet), juxta hanc expositionem oportet dicere Christum fuisse crucifixum intra horam quartam diei, vel ad summum in initio quintæ; hoc autem incredibile videtur, si quæ supra notata sunt de discursu passionis attente pensentur. Deinde tota illa interpretatio tantum videtur quadam conjectura probabilis nisi. Si autem conjectura uti licet, possumus fortasse aliam non minus probabilem excogitare, scilicet tertiam, sextam et horam nonam diei fuisse olim specialiter ad orandum deputatas, et ideo fuisse notiores et celebriores (ut supra probatum est). Tamen, quia homines facile aliquantulum anteponunt vel postponunt actiones quæ certis temporibus præscriptæ sunt, hinc fieri facile potuit ut nomen *tertia* non tantum horam tertiam, sed etiam antecedentem et subsequentem complecteretur. Et eadem ratio est de sexta et de nona; sicut nunc etiam, vulgari sermone, dicimus esse horam vesperarum, quamvis paulo magis vel minus distet. Et in hac significatione, hora tertia incipiebat a secunda hora diei, et finiebatur in quarta, et sic de aliis; atque ita superest undecima et duodecima hora diei, quæ possint vesperarum nomine significari. Et juxta hunc modum fere est eadem conciliatio Evangelistarum; evitatur tamen prima difficultas tacta, quia hoc modo proprie potest dici Christus crucifixus hora tertia, etiamsi in fine quartæ crucifixus sit, quæ etiam dicitur *hora quasi sexta*, quia statim a tempore quintæ horæ incipiebat sexta, hoc modo, id est in ordine ad orationem vel ad res sacras. Altera tamen difficultas eadem manet in hac sententia, qua videtur tempus illud quatuor horarum brevius, quam ut potuerit in eo Christus crucifigi.

16. *Horarum computatio inter Judæos quælis.* — Denique, difficultates tactæ contra primum modum explicandi illam diei divisionem non ita urgent, quin possit earum omnium sufficiens ratio reddi, si commode explicetur. Unde cum alias modus ille aptior sit ad explicandos Evangelistas, et solvendas difficultates in historia passionis occurrentes, videtur præferendus. Et primum quod attinet ad fundamentum vel auctoritatem in qua nititur hæc partitio diei, eadem difficultas communis est huic modo et cæteris. Atqui, non dicimus diurnum tempus fuisse aliquando divisum in quatuor partes æquales, quæ illis nominibus *prima*, *tertia*, *sexta*, et *nona* significantur, sicut nox dividebatur in quatuor vigiliis, quia neque hoc nobis est necessarium, neque sufficiens habemus illius fundamentum. Hoc ergo solum ex antiquitate sumimus, illas horas, *tertiam*, *sextam*, et *nonam*, fuisse celebriores, fortasse quia erant ad orationem specialiter deputatæ, atque ideo illarum usum frequentiore fuisse, magisque usitatum ad referendas actiones sacras, seu tempora in quibus fiebant. Unde conjectamus extensionem aliquam factam esse in usu et significatione illarum vocum, *tertia*, *sexta*, et *nona*, ut plus temporis, quam singulæ ac præcisæ diei horæ, significarent, quacumque ratione id interpretemur. Deinde non refert quod nomen primæ horæ non reperiatur apud antiquos in hac significatione. Quod enim hæc sententia asserit, solum est, tres primas horas diei non esse comprehensas sub nomine *tertiæ*, sive illud prima hora, sive simpliciter primum matutinum tempus aut mane diei, sive alio modo appelletur. Rursus potest aptissima ratio reddi horum nominum in prædicta significatione. Tempus enim assignatum, verbi gratia, ad eam orationem quam *tertiam* appellamus, erat hora tertia diei elapsa, seu audita; juxta communem autem loquendi modum, quod faciendum est statim audita hora tertia, propriissime dicitur fieri *hora tertia*. Sic enim, qui docet vel legit a signo horæ *tertiæ* usque ad signum horæ *quartæ*, propriè dicitur docere hora tertia. Ad hunc ergo modum illa oratio dicebatur fieri hora tertia, et inde extenso vocabulo, totum illud tempus dicebatur tertia hora, donec inchoaret sexta, de qua, et de nona, eadem ratio est, proportionem servata. Nec refert quod illud tempus, quod *nona* adscribitur, possit etiam *vespera* appellari, juxta usum Scripturæ et Judæorum. Quia nomen vespere non est de-

sumptum a tempore orationis, sed aliunde, ut supra tractavimus. Quanquam etiam dici potest, etiamsi dicamus horam nonam incepisse audito signo horæ nonæ, et currente jam decima, non oportere ut totum tempus reliquum usque ad finem diei dicatur hora nona. Nam si fortasse antea erat tempus aliquod orationi vel sacrificio vespertino deputatum, incipiente illo tempore, potest dici finiri tempus nonæ. Jam enim diximus non oportere has voces ad significandas æquales temporis partes esse extensas; sed unaquæque significat tempus suæ orationi consecratum, quod eadem denominationem retinet, donec tempus alterius orationis incipiat, sive illud æque distet, sive non. Tandem non obstat quod in Scriptura sacra interdum fiat mentio aliarum horarum. Neque enim negamus quin Judæi dividerent diurnum tempus in duodecim partes, vel horas quibus ad metiendas suas actiones uterentur; quin potius illa nomina *tertiæ*, *sextæ* et *nonæ* horæ hanc divisionem supponunt, et ideo non est mirum quod interdum fiat mentio aliarum horarum, præsertim quando agitur de integra divisione totius diei, ut in eo loco Joan. 11, vel quando juxta occurrentem materiam oportet proprium ac indivisibile tempus, quoad fieri possit, indicare. Et hoc modo videtur locutus Petr., Act. 2, cum dixit: *Cum sit hora diei tertia*. Ille enim propriissime de tertia hora diei videtur locutus. Quia id erat necessarium ad rem de qua agebat, scilicet, ut ostenderet non esse aptum tempus in quo discipuli ebrii esse possent. Similiter in loco illo Joann. 4, regulus voluit conferre tempus verborum Christi cum tempore in quo melius filius habuit, et ideo oportuit propriam horam septimam describere. Et idem fere est de alio loco Matth. 20, in quo oportuit declarare, operarios ultimo loco vocatos, solum una hora diei laborasse. Quod ergo dicimus, est, aliam descriptionem per horas ad orationem deputatas, fuisse etiam valde usitatam, ut ex aliis locis Scripturæ probavimus, et per se verisimile esse Evangelistas usos esse hoc genere enumerationis, tum quia hoc apparet necessarium ad eorum concordiam; tum quia non sine causa et mysterio, solis illis vocibus usi sunt, *tertia*, *sexta*, et *nona*. Quia enim mors Domini erat res maxime sacra ac perfectissimum sacrificium, ideo voluerunt illam describere per horas divinis rebus destinatas, quæ etiam illo tempore, quo ipsi scripserunt, inter Christianos observabantur in memoriam passionis